

LLUÍS CALVO

Els llegats

Una lectura contemporània
de la tradició

«El resultat és un assaig savi, clarivident, llegidor i escrit amb mestria. Constatem que Calvo és un dels revulsius de l'assaig català contemporani: en aquest gènere ha aconseguit alguns dels seus títols més memorables, des de la seva entrada triomfal amb *Les interpretacions* (Edicions del Salobre, 2006) fins a l'èxit de crítica i públic de *L'infiltrat* (Arcàdia, 2019), passant pel celebrat *El meridià de París* (Edicions Poncianes, 2016).» JAUME C. PONS ALORDA, *Núvol*, abril del 2021.

«Aquest viatge assagístic, l'autor el fa de la ma d'autors com Benjamin, Arendt, Eliot, Hegel, Steiner i Deleuze. No és, de fet, un viatge al passat, sinó una navegació pel present fragmentat, com un camp de ruïnes, per fer-hi aflorar tot de bocins pretèrits que ni sabem reconèixer, però que hi són, i que estan carregats d'humanitat. La tradició, en fi, és sobretot un afer creatiu dels vius.» IGNASI ARAGAY, *Ara Llegim*, abril del 2021.

LLUÍS CALVO (Saragossa, 1963) és poeta, narrador, crític literari i assagista. En aquest últim àmbit ha publicat *Les interpretacions* (2006), *Baules i llenguatges* (2011), *El meridià de París* (2016, segona edició 2018) i *L'infiltrat. Estratègies d'intrusió, anonimat i resistència* (2018, publicat també a Arcàdia, amb tres edicions), obres saludades per la crítica com a revulsius de l'assaig català contemporani.

Ha conreat igualment la crítica literària, amb nombrosos articles sobre literatura i pensament, publicats en obres col·lectives i revistes, amb una especial dedicació a la poesia jove.

Els seus últims llibres en el terreny poètic són *L'espai profund* (2020), *Ancestral* (2019), *Talismà* (2017) i *Llum a l'arsenal* (2017), una antologia que recull trenta anys de trajectòria literària, amb més de dinou llibres publicats.

Entre els premis que ha rebut destaquen, entre d'altres, el premi Carles Riba (obtingut el 2019 pel llibre *L'espai profund*), els Jocs Florals de Barcelona, Vicent Andrés Estellés (premis Octubre), Rosa Leveroni, Amadeu Oller, Miquel de Palol, el premi de la crítica Serra d'Or i el premi Quima Jaume de reconeixement a la trajectòria literària.

ELS LLEGATS

Una lectura contemporània de la tradició

Lluís Calvo

ARCÀDIA

Amb el suport de

i l'associació

Edició digital: desembre del 2021

Primera edició: març del 2021

© 2021, Lluís Calvo Guardiola, pel text

© 2021, Lluís Calvo Guardiola, per les fotografies de les p. 70, 77, 80, 82, 165, 167 i 169

© 1960, STUDIOCANAL-Argos Films-Cineriz, per la fotografia de la p. 82

© 2021, ATMARCADIA SL, per aquesta edició

Muntaner, 3 1r 1a

08011 – Barcelona

www.arcadia-editorial.com

Disseny de la coberta: Víctor García Tur

Composició: LolaBooks

Producció de l'ePub: booqlab

ISBN: 978-84-123731-6-5

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquesta publicació a través de qualsevol mitjà, en qualsevol llengua, sense permís previ i per escrit dels titulars del copyright. CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) gestiona qualsevol ús secundari d'aquesta publicació: www.conlicencia.com

ÍNDIX

PERDRE EL PASSAT, HABITAR L'EFÍMER

L'herència esmicolada i la pèrdua del passat

La transmissió elitista. Quan els *bàrbars* amenacen la fortalesa

¿La tradició és un reducte fòssil? Les lluites, conteses i escaramusses dels llegats

La versió oficial i la trama zombi

Formes de la posteritat

El Walhalla de Ratisbona i els mecanismes de preservació de la tradició

Cementiris decadents i galàxies inconnexes. Un diàleg amb la mort i la tradició

Les clivelles de la transmissió

La redempció del passat segons Walter Benjamin

Astronautes, carrusels i viatgers imprudents. Transitar pel passat sense moure's del present

L'exaltació del present i l'obsolescència programada de la cultura

El temps actual és un joc de l'ego

La pèrdua de la memòria i l'apogeu del narcisisme

L'autoritarisme d'allò idèntic

La posteritat feta a mida (o la desconfiança envers la perdurabilitat)

Un microcosmos sense alteritat

El món és un mirall infinit

LA SENDERA INTERROMPUDA

¿Homer a la deixalleria? Per una mirada antinostàlgica del passat

L'ànima bella i l'ànima *lletja*: una dicotomia perversa

La fi de la unitat hegeliana a ritme de dancehall

El difícil enforcall de la tradició: a tall de conclusió

ELS RECONeixEMENTS

BIBLIOGRAFIA

vosaltres: ¡monstres!

esborrar tota tradició
tot passat
[...]
perquè tots els ponts havien estat enderrocats

CHUS PATO

Tot el que té valor ho hem rebut

BARTOMEU FIOU

Ja no hi ha cap nosaltres. Tothom s'ha dispersat

DARYL DIXON (Norman Reedus),
a l'episodi 09x01 de *The Walking Dead*,
de Greg Nicotero i Angela Kang

Queda admirat d'ell mateix i es contempla immòbil el rostre

OVIDI

El passat dicta el futur

DALE COOPER (Kyle MacLachlan),
a l'episodi 17 de *Twin Peaks 3*,
de Mark Frost i David Lynch

el Passat és una dona que dona de mamar a un nen...

BLAI BONET

PERDRE EL PASSAT, HABITAR L'EFÍMER

L'HERÈNCIA ESMICOLADA I LA PÈRDUA DEL PASSAT

¿Què n'hem fet del passat? La pregunta pot semblar, d'entrada, un exercici retòric. O bé l'expressió d'un nou greuge sobre la impossibilitat de mantenir la memòria, de pouar-ne el fons, de refrescar-ne i vivificar-ne les experiències i els continguts. El passat ens arriba amb el somriure dels vencedors i amb la ràbia dels qui han caigut en el combat. I l'equilibri sempre és desigual. Prou sabem que tot allò que ens és transferit, ja siguin discursos, formacions, estructures o records, duu l'encuny d'una normativitat que massa sovint tendim a acceptar com a *natural*. Els poders saben jugar la partida i amaguen la jugada sota el pes de la tradició, la qual lluny de ser un fenomen inevitable respon a un joc de contrapesos i dictats. Em poso, ja d'entrada, en mode benjaminià: tot el passat emmascara un crim. I aquest crim es troba farcit d'històries particulars i de postulats que neixen en una societat o en unes persones determinades. Cap fet no és idèntic a un altre. Les semblances es percacen, corren i trontollen sovint, però mai no poden justificar l'amalgama. Hauríem d'estar amatents a la idea de transmissió, per tant. Destriar què ens arriba del territori d'antany i què resta ocult és furgar en la nafra dels falsos consensos, però també en l'ús de la barbàrie i la injustícia. Mecanismes funestos. Engranatges corromputs. Un artefacte que obté la seva legitimitat des del seu funcionament sense aturador. Quan la màquina anul·la els discursos aliens, imposa el seu fragor i desactiva la diferència.

Parlar de tradicions comporta, en primer lloc, un exercici de reconeixement cap als oblidats i els ocults. Tot allò que ha restat exclòs de la noció central comença a treure el cap amb timidesa i crea històries paral·leles, que actuen de contrapès, amb el llast de ser titllades de complementàries o bé de marginals. Aquí trobem la cultura underground i una bona part de la cultura popular i de les narracions

dels treballadors, del lumpen i dels argots. Això sense parlar de les dones, que han hagut de carregar el pes de la negació, del soterrament, de l'exploració violenta i, ben sovint, de la usurpació de les seves accions i creacions. ¿I els infants? Només els adults n'escrivim la història. Com diu Michel de Certeau, la història fa parlar el cos que calla, quan es produeix el desfasament entre el silenci de la realitat que es desitja expressar i el lloc on produeix el discurs, un lloc que sempre està distant de l'objecte que analitza. Posar-se en el lloc de l'objecte o dels éssers històrics és un pas ineludible en l'anàlisi; si partim de la consciència, reiterada per Michel de Certeau, que no es poden eliminar les ideologies que penetren el treball historiogràfic.

Les tradicions extemporànies estenen els seus llenguatges i intenten forçar un trencament de les narrativitats oficials. Les víctimes de la història són aquests rebutjats que, des de lluny, intenten fer-nos senyals, que mouen els llavis enmig de la boira i que envien missatges que no sempre arriben a l'altra riba. Aquesta constatació s'ha anat afermant en els últims anys, en què els discursos complementaris proliferen i troben la seva via d'expressió. Tanmateix, ja a partir del segle XX ens arriben ecos d'una situació que no deixa de ser una profunda anomalia: estem perdent el passat. No em refereixo pas a la nostàlgia envers un ahir més o menys idíl·lic, talment una conversa d'avis al banc del si no fos. La qüestió en aquest cas és més greu perquè implica una ruptura amb la continuïtat que el present manté amb les petges d'antany. El temps s'ha trencat, fet i fet, en mans de la immediatesa. ¿Que ha succeït, llavors? Primer intent de resposta: de tant com hem volgut guanyar temps, l'hem acabat perdent. Quan l'ara ja és un nucli de l'antany, només resta el present que es trenca en un lapse impossible d'aprehendre entre el present que és passat i el futur immediat que mai no acaba de complir les promeses del moment. L'apogeu del present és això: viure en l'instant sense poder tenir-ne una consciència nítida, viscuda i evident; una consciència que només podria atorgar el sentit de continuïtat. El passat, aleshores, queda massa lluny i el futur és només una hipòtesi, o bé un moment que arriba a partir de l'autodestrucció del present.

L'actual crisi climàtica és un exemple d'aquest no pensar en el futur, ja que es forja un present que nega la possibilitat d'un avenir dotat d'un cert equilibri social, econòmic i ambiental. *No future* és el crit que proferim, ara mateix, els consumistes contaminadors, enllà de la consigna irada dels punks. Davant d'aquesta situació angoixant, l'individu contemporani s'omple, com més va més, de tasques incessants amb l'objectiu de no notar el temps, vacu i inaprehensible, que caracteritza el món contemporani.

Del passat en sabem tantes coses que hem caigut en la desconeixença més flagrant. Ja no es tracta de la sobresaturació, sinó d'una llacuna que nega la terra ferma. Un oceà gegantí estén les seves aigües d'ignorància. La mateixa càrrega d'informació comporta, de manera gens paradoxal, la creació d'un monstre que duu tots els atributs de la ignorància en les seves faccions. Es pot dir, com abans, que aquesta és una invectiva típica dels adults una mica desenganyats. I això, en certa mesura, és cert. Polibi, que volia explicar-nos-ho gairebé tot, ja ens advertia que a Grècia la interpretació de la memòria i la predicció del futur eren accions senzilles, perquè descriure el que es coneix no té gaire dificultat. En canvi, reconeix que en el cas dels romans és més difícil parlar del seu món i conjeturar-ne el futur, ja que els grecs n'ignoraven les institucions pretèrites. I tal vegada en aquest punt es pot situar un dels orígens principals de la tradició europea.

Hannah Arendt ens recorda, per exemple, que hi ha períodes en què els humans són conscients de l'herència, bo i identificant-la amb l'autoritat. Això succeí, en primer lloc, quan els romans van adoptar el món clàssic dels grecs, la seva cultura i el seu llegat espiritual. Ara bé, la mateixa Arendt assevera que l'autoritat ja s'ha esvaït del món modern, per la senzilla raó que no podem retornar al temps en què existien experiències compartides per tothom. El seu diagnòstic situa la irrupció d'aquest fenomen en la situació política provocada per les formes de totalitarisme que van enderrocar totes les jerarquies tradicionals. El sistema de partits va perdre, llavors, el seu prestigi i l'aura del govern ja

no era reconeguda, cosa que va ser aprofitada pel caràcter rapaç de les dictadures i dels règims coercitius.

No podem oblidar, però, que l'autoritat no és un afer de persuasions ni de consensos, sinó que implica l'ús de la coerció i de la força. No hem de ser ingenus en aquest sentit, perquè l'autoritat comporta tot un seguit d'imposicions per tal que sigui efectiva. Malgrat tot, i d'acord amb Arendt, el que està en joc amb la pèrdua de la tradició és la dimensió mateixa del passat, el qual correm el perill d'oblidar. Allò que ens atorgava el poder més o menys acceptat era precisament la sensació de la permanència i la durabilitat que requereixen els humans, des de la seva condició mortal. La tradició, sempre sota el testimoni dels ancestres, tenia un caràcter ininterromput i el dictat era inviolable. Actuar al marge de la tradició, raona Arendt, sense els models acceptats i sense la saviesa dels pares fundadors, era una cosa inconcebible. Som, aleshores, en una cruïlla que fa dècades que es va configurant. I just al centre d'aquesta cruïlla tenen lloc les lamentacions.

Els planys per la *disbauxa* dels temps viscuts i la crisi dels valors, aventurant-ne la fi dels temps, els trobem a cabassos en la història antiga. D'altra banda els invasors han intentat, des de temps immemorials, enrunar la civilització de l'enemic amb la intenció d'erigir-ne una de nova. Aquesta finalitat fosca, tanmateix, no sempre s'assolia. Edward Gibbon argüeix, en aquest sentit, que el got Ataülf pretenia en un principi canviar la faç de l'univers i esborrar el nom de Roma, tot i que aviat s'adonà que més li valia conservar el llegat romà per allargar el seu poder i controlar el desordre. Ataülf acabà convertint-se, irònicament, en una de les poques possibilitats que Roma tingué de perpetuar-se, cosa que constitueix una bona lliçó. Tot això, de tota manera, ens ajuda més aviat poc, perquè encara ens caldrà esperar uns quants segles per constatar la ruptura de la continuïtat temporal.

El mot *temps* ve del llatí *tempus*: moment, estat temporal. El sentit original remet a una fracció en la línia temporal, no pas a l'extensió duradora. D'aquí la seva relació amb les estacions de l'any i el temps

atmosfèric. L'arrel indoeuropea és *temp*: estendre's, expandir-se, estirar. Tradició, en canvi, ve del llatí *traditio*, que vol dir lliurament. En català tenim un bonic mot, *tempsut*, que es refereix a una persona o un animal vell. Podríem ampliar-ne la definició i afirmar que els tempsuts actuals són els qui es plantegen les clivelles, els trencaments i les esquerdes.

Walter Benjamin és encara relativament jove –passa dels quaranta– quan escriu «Erfahrung und Armut» («Experiència i pobresa») (1933) i «Der Erzähler» («El narrador») (1936). En tots dos textos es planteja la qüestió de la transmissió del passat, tot constatant que, des de sempre, els més grans havien transferit l'experiència als més joves. El filòsof ens parla de les històries que els avis explicaven als nens a la vora del foc. Les enyora, les reivindica i en voldria sentir els mormols des de la brisa immemorial dels ancestres, entre el crepitjar dels buscalls al dedins de les cases flairoses de sopa calenta i la placidesa remorosa dels vespres hivernencs amb flameta de quinqué. Benjamin és un tempsut no pas perquè sigui vell, sinó perquè coneix el pes del temps en la difusió del coneixement. I en tots dos escrits –que contenen frases i asseveracions gairebé idèntiques– manifesta que cada cop costa més trobar algú que pugui explicar alguna cosa com cal (*rechtschaffen*). I com si es tractés d'un fenomen borsari, Benjamin afegeix que la cotització de l'experiència ha caigut. ¿El motiu? La interrupció del testimoni per part de la gent que tornava de la Primera Guerra Mundial. Ben senzill: allò era inenarrable i ningú tenia ganes d'explicar-ho. En lloc de tornar més rics en experiències comunicables, els combatents retornaven més empobrits. Es tracta d'una situació que després de la Segona Guerra Mundial es repetí de manera més crua i virulenta. Molts sobrevivents dels camps d'extermini manifestaven un estat d'ànim idèntic i una mateixa incapacitat de narrar el que havia succeït. La pregunta sobre com podrien explicar l'horror i fer-lo avinent és una constant en les narracions dels testimonis. També després de la Guerra Civil el silenci es va imposar a moltes llars, fins al punt que de determinades coses no se'n podia parlar.

Hannah Arendt esbossa una variant d'aquesta tesi quan remarca que els règims totalitaris han creat situacions que no s'havien vist mai abans, i així han generat uns crims que no poden ser jutjats pels estàndards de la moral tradicional, situada dins els marcs de la legalitat habitual. D'aquesta manera es va perdre la fe en la tradició i en el caràcter indestructible del món. Tot podia canviar, llavors, sobtadament. ¿I la veritat? Doncs bé, les veritats forçoses s'han reemplaçat –d'acord amb Arendt– per allò que es considera *més important* o bé *més interessant*, amb la qual cosa s'ha perdut «la coherència de la veritat» (tot emprant, aquí, els mots de Benjamin). La veritat posseïa un secret i la revelació d'aquest secret anava acompanyada d'una autoritat. La interrupció del llegat implica també la nostra desconexió de la veritat i de la saviesa, així com del caràcter universal dels pressupòsits que fem servir habitualment. Aquest fet ha provocat, segons Arendt, que es trenqui la continuïtat de la història occidental i que s'hagi esberlat la tradició. Caldria bascular tota l'estona damunt d'aquesta trencadissa. Serà un eco, una constatació que moltes veus han reduplicat des de fa gairebé un segle.

Així doncs, el canvi que van experimentar els qui van viure les atrocitats de la primera gran confrontació bèl·lica del segle XX va fer que la realitat traumàtica superés la capacitat humana de narrar els fets. La transmissió i la història oral –no pas a través dels llibres sobre la Primera Guerra Mundial, que Benjamin reconeix que van proliferar de manera portentosa– es van interrompre de manera dolorosa. I tot plegat conté aquesta conclusió addicional: una experiència traumàtica i excessiva en tots els sentits no redobla pas la nostra potència explicativa, sinó que l'empobreix. Poc abans d'entrar a fons en un altre àmbit –l'anàlisi de l'escriptor Nikolai Leskov–, Benjamin remarca el valor de l'experiència que es transmet de boca en boca i la font en què han pouat (*geschöpft*) tots els narradors. El pensador avança la configuració de la nostra societat actual, com ben pocs van fer-ho, en afirmar que el nou estil de comunicar-se es basa en la informació. Però el caràcter plausible

que ha de tenir aquesta última és del tot incompatible amb els prodigis, la invenció i la fantasia. Com més informació tenim, més pobres som en històries *veritablement memorables*.

Benjamin, tanmateix, encara va escriure un altre text sobre l'art de narrar –aquesta qüestió fou important i recurrent al llarg de la seva obra– en què lamenta que l'art d'explicar històries s'estigui acabant. Es tracta de l'apunt titulat «Das Taschentuch» («El mocador»), en què Benjamin reflexiona tot esperant que el vaixell Bellver el dugui de Barcelona a Eivissa. El filòsof contempla la ciutat de Barcelona des de la coberta, prop del pont de comandament, i es pregunta per què s'està esgotant l'art d'explicar històries. La seva resposta és que la narració anava unida, tradicionalment, a les activitats quotidianes, senzilles i habituals. D'aquesta manera, mentre algú explicava una història al mateix temps teixia un jersei, pelava patates o feia alguna altra feina (i com recordo, jo mateix, durant la meva infantesa, escenes d'aquest tipus, esdevingudes a Barcelona o al Pallars!). Tot plegat estava lligat, de manera indèstria, a l'avorriment, el qual ja no té cabuda en el nostre món contemporani. Les activitats vinculades a l'avorriment han caigut en desús i amb elles ha desaparegut l'art d'explicar històries. El filòsof ho té ben clar: qui no s'avorreix no pot narrar. Perquè hi hagi històries es requereix el treball, l'ordre i la subordinació (*Arbeit, Ordnung und Unterordnung*). Narrar no només és un art, sinó també un mèrit i fins i tot un ofici. Però en el vaixell, Benjamin coneix el Capità O..., que ell mateix defineix com «el primer i tal vegada l'últim narrador amb qui he ensopegat a la meua vida». El tall amb la tradició és també un tall amb les històries que s'hi relliguen.

La badiella és el cordó umbilical. Una paraula preciosa que esdevé el fil que es pot tallar en qualsevol moment i que allibera l'infant. Sempre, però, hi haurà una mare que reclamarà el deute no satisfet. El passat no és sinó aquest desfasament, aquest *no encara* que exigeix el pagament d'un deute basat en el lligam, el qual no ha estat satisfet ni podrà ser-ho mai, i més encara si arriba l'oblit. Heròdot ho deixa ben clar en la

Història, escrita el segle v aC: el narrador vol escriure el seu relat perquè, amb el temps, els fets humans no caiguin en l'oblit. Per això l'entreforc de la decisió ens parla de momificar l'ahir per tal de convertir-lo en un mort que es vivifica des del present. Un cop el lligam es trenca a causa de la mort, la badiella ha de ser necessàriament simbòlica. Un enllaç que ens uneix al que vam ser i al que va esdevenir-se.

L'impacte del passat també és físic. L'arruga, el dolor i la deformació, però al mateix temps la retina que sap entomar les imatges i les retorna al present. La retina del temps transcorregut és selectiva. George Steiner afirma que estem regits per les imatges passades en forma de construccions simbòliques que queden impreses en la nostra sensibilitat. El seu dictat és clàssic: tot allò que regeix la societat i li atorga autoritat arriba del passat. En Steiner trobem el lament per la pèrdua de l'alta cultura que s'esvaeix, víctima de la «crisi de valors», del «desassossec» o de la «violència» que imperen arreu. Com tants d'altres, tem que la civilització resti confinada en petites illes de «conservació arcaica».

LA TRANSMISSIÓ ELITISTA.
QUAN ELS BÀRBARS AMENACEN LA FORTALESA

A Europa hi havia una cultura que es podria definir com a austrohongaresa, pròpia d'aquell imperi idealitzat on convivia pobles i llengües diferents i en què la burgesia va aconseguir una certa prosperitat mancada de sotracs, sempre que, és clar, no es pertanyés a les classes populars. Aquesta és la cultura europea de benestar burgès i llar de foc, poliglota i amb milers de llibres a les biblioteques (aquesta manera d'entendre la cultura també és molt britànica, en certa mesura). Una cultura que anava més enllà, territorialment i temporal, de l'àmbit estricte de l'imperi i que conformava un equilibri massa precari, procliu a enderrocar-se en qualsevol moment en mans d'una revolta camperola o obrera, d'un alçament armat, d'una invasió dels veïns poc amigables, o fins i tot de l'adveniment d'una revolució burgesa, oxímoron que només ho és en aparença. No obstant això, la pèrdua de la cultura, de la badiella que s'ha desvinculat del cos però en manté el lligam intacte, és constant al llarg del temps. S'enderroca un món i en sorgeix un altre. Els bàrbars treuen el cap i imposen la incertesa. Els vells edificis del poder cauen, les esglésies cremen i les col·leccions dels museus s'amaguen en mines i soterranis. La figura del bàrbar que amenaça l'ordre establert és un d'aquells papus que recorre de manera reiterada la nostra història. Com deia Kavafis, els bàrbars resolien moltes coses i la seva absència no és altra cosa que una figura retòrica del temor. Una narració ben sabuda. Quan Tàcit inicia els seus *Annals*, fa un *tràveling* velocíssim per la història de Roma i sosté que a l'època d'August ja quedava poca gent que hagués viscut l'etapa republicana. Davant d'això Tàcit reconeix que no perdura res «dels íntegres i vells cos-tums». La cosa ve de lluny i testimonia un temor reiterat. Steiner s'adscriu en aquest lament i percep la fi de l'estructura dels valors, una estructura jeràrquica i acceptada per tothom. La fallida de l'humanisme o la manca de fe en el progrés històric formen part de les causes que ell mateix esgrimeix a l'hora

d'explicar l'actual situació, davant de la qual es pregunta si val la pena revifar la jerarquia clàssica. Steiner, però, actua amb prevenció quan es pregunta, retòricament, si la mateixa noció de cultura no és sinònim d'elitisme i de violència. I tot seguit ens recorda, sense resoldre del tot aquest interrogant, que una cultura «viva» (les cometes són de Steiner) s'alimenta contínuament de les obres del passat, de les veritats i les bel·leses assolides gràcies a la tradició. Davant d'això el dolor personal i el malestar social no compten si ens han deixat un fresc, una simfonia o una concepció metafísica. Per a determinats ciutadans, admet Steiner, l'incendi d'una gran biblioteca és més important que les morts comunes, encara que aquestes s'esdevinguin a gran escala. Steiner oposa aquest dogma, que reconeix que és molt difícil de sostenir públicament, als dubtes sobre la cultura mateixa, els quals troba justificats, fins al punt que reconeix que hi ha alguna cosa d'histriònica i de psicològicament sospitosa en la formació d'un cànon elitista.

Steiner rumia sobre aquestes qüestions amb la figura de T. S. Eliot de fons. Enfoquem el seu rostre una mica més, femlo nítid. A *Notes towards the Definition of Culture* (Notes per a la definició de la cultura), Eliot es planteja què és el que fa possible parlar de cultura europea. La seva resposta posa l'accent, sense ambages, en la tradició comuna del cristianisme. Les arts, les lleis i el pensament d'Europa adquireixen el seu bagatge en la religió cristiana. I un cop situat el context, Eliot subratlla que els lligams entre les elits i les classes dirigents han de ser constants. Les elits estan compostes de grups que destaquen en diferents parcel·les com ara l'art, la ciència o la filosofia. Eliot adverteix que s'ha d'establir una diferència clara entre elits i classes, ja que els membres de les primeres no ocupen, necessàriament, els sectors dominants de la societat. Aquesta asseveració potser era dubtosa en l'època en què l'escriptor va redactar els seus postulats, però avui dia adquireix una rellevància especial a la vista de la precària situació de les persones que formen part d'aquesta *elit* cultural. La cultura ja només pot oferir prestigi social en termes simbòlics i de